

Тетяна ЦИМБАЛІ (Львів)

Володимир Гнатюк – дослідник весілля українців карпатського регіону

Володимир Гнатюк – один з перших професійних, високоосвічених та визначних українських етнографів і фольклористів, який до вивчення фольклору підійшов системно і комплексно за повігніми методами народознавства початку ХХ століття. Він був збирачем, видавцем і дослідником народної словесності в широкому діапазоні жанрів і регіонів, а карпатоукраїнський регіон був у нього під особливою увагою. На закарпатських українських землях і поселеннях фольклорний матеріал він збирав особисто, потім упорядковував і публікував з ґрунтовним коментарем і, таким чином, відкрив Закарпаття, як влучно відмітив Ф. Колесса, як для української, так і для європейської чи світової науки [6].

В. Гнатюк був фольклористом з широким поглядом ученого-народознавця. Він досліджував майже всі жанри: казки, легенди, перекази, народні оповідання, пісні, прислів'я, приказки, звичаї, вірування, демонологію. Дослідник залишив праці з історії фольклористики, методики збирання фольклору тощо. В його розумінні народна творчість є відображенням історії народу, тому він закликав збирачів записувати всі жанри фольклору як історичні документи і сам послідовно виконував цей заклик [2]. У кожній з цих ділянок він залишив помітний слід. Не залишив поза увагою ретельний народознавець і весільну пісенність.

Відвідавши колищню “Угорську Русь”¹ шість разів (1895–1903 рр.), В. Гнатюк зібрав тут колосальний матеріал, опублікований у шести томах “Етнографічних матеріалів з Угорської Русі” та в цілому ряді інших праць (їх налічується понад 100). Лише в “Етнографічних матеріалах...” науковець опублікував 485 прозових творів та 583 пісні, загальною кількістю в 1700 сторінок [7]. Ці матеріали ще й досі є неперевершеним джерелом пізнання українського фольклору Закарпатської України, Пряшівщини, Бачки й Банату.

З-поміж шістьох експедицій на “Угорську Русь” найпліднішою була його подорож в Бачку 1897 року (в сс. Руський Керестур та Коцур). Бач-ванські українці переселилися туди в ХVІІІ ст., головним чином з території Пряшівщини, а це, як відомо, батьківщина лемків. Впродовж двох з половиною місяців дослідник

записав майже половину всіх угороруських матеріалів: 430 пісень, 220 прозових творів та, зокрема, зробив детальний опис керестурського весілля тощо. На підставі зібраного матеріалу В.Гнатюк написав цілий ряд наукових та науково-популярних статей, в яких незаперечно довів українське походження бачківських колоністів [3].

Однією з таких визначних фольклористичних праць було опубліковане в 1908 році В.Гнатюком "Весілля в Керестурі" [5]. Ця праця має велике значення у фольклористиці насамперед тому, що вона є першим і досі єдиним описом весільної обрядовості русинів Бачки. Ще однією причиною, яка вказує на значимість даної праці є те, що В.Гнатюк зробив цей опис весілля ретроспективно: під час запису весільний обряд у такій формі вже не існував, дослідник записав його зі спогадів молодих літ своїх оповідачів [5].

"Весілля в Керестурі" написане на основі розповідей двох найавторитетніших осіб: "довгорічного старости" Василя Джуджара та "довголітньої свашки" Ганни Рамач. В окремих епізодах дослідник подає імена ще трьох оповідачів. Їх розповіді В.Гнатюк подає дослівно. За стилем вони значно відрізняються, але за змістом доповнюють одна одну. В.Джуджара основну увагу звертає на промови старости, його розповідь етнографічного характеру. Тоді як Г.Рамач ці промови зовсім оминає і детальніше зупиняється на описах окремих частин весільної обрядовості, подає цілий ряд забобонів і звичаїв. Крім того, в розповіді нараховуємо 30 весільних пісень.

За поданим описом весілля Руського Керестура можна поділити на дві частини: "Сватання" (питанки) і "Весілля" (свадзба). Відомий дослідник творчості В.Гнатюка академік Микола Мушинка в одній із своїх праць подає детальніший поділ цього весільного обряду [3].

У цілому весільному обряді дуже важливу роль відіграють промови старости. Щоб надати промовам більшої урочистості, староста виголошує їх церковнослов'янською мовою. В переважній більшості це оповідання на біблійні сюжети: про створення світу, про всесвітній потоп, про Тобіаща і Рагуїла тощо. Кожна з промов закінчується порівнянням біблійної події з певним етапом весілля. В.Гнатюк у своїй праці "Словаки чи русини" зазначає, що церковна мова обряду – це доказ українського походження колоністів Бачки, оскільки обряд, як відомо, найбільш консервативний і найдовше зберігає старовинні замітки [8]. В кінці своєї праці дослідник подає словник малозрозумілих слів.

І На думку акад. М.Мупшинки, весільний обряд русинів Бачки зберіг майже всі елементи, привезені з їх первісної батьківщини – Східної Словаччини [3].

У своїх записах В.Гнатюк велику увагу приділяв точності запису, передаючи найтонші особливості народної мови. Досить широко дослідник торкається питань взаємозв'язків і взаємовпливів українців із сусідніми народами, приділяючи увагу їх побуту і культурі. Особливу вагу мають Гнатюкові праці для вивчення українсько-словацьких етнокультурних та історичних зв'язків. Таким чином, його записи входять у загальнослов'янський етнокультурний контекст. Це й дає право вважати В.Гнатюка найвизначнішим професійним збирачем й дослідником фольклору Закарпаття у міжетнічному середовищі. Іншою особливістю його записів було те, що він крім автентичних записів подавав також паралельні зразки з інших джерел. Так, у вищезгаданій праці дослідник до десяти весільних пісень наводить паралелі з піснями, поданими у збірнику "Етнографічні матеріали з Угорської Русі", Т.ІІІ [7] та в збірнику Якова Головацького "Народные песни Галицкой и Угорской Русі", Т.ІІ [10].

Одночасно з подорожами по Закарпаттю В.Гнатюк продовжує у 1895–1903 рр. збирацьку роботу в Галичині. Цей період був не тільки найбільш плідним, а й основним у діяльності Гнатюка, збирача народної творчості. Основними пунктами збирацької роботи були села теперішніх Стрийського, Старосамбірського районів Львівської області та Монастирського району Тернопільської області. Увага дослідника до цих сіл не була випадковою. Саме у них йому пощастило знайти феноменальних оповідачів – Касю Семінську та Гриця Оліщака Терлецького тощо. В результаті своїх записів В.Гнатюк опублікував працю "Бойківське весілля в Мшанці (Старосамбірського повіту)" [4]. Цей опис весілля поданий на основі розповідей Гриця Терлецького (І розділ "Сватання") та Касі Семінської (ІІ розділ "Весілля"). За змістом їх розповіді доповнюють одна одну, в них нараховуємо 65 весільних пісень. Перший розділ "Сватання" поділено на три складові частини, а другий "Весілля" розділено на дві - у молодого і в молодої. Виродовж опису В.Гнатюк пояснює незрозумілі слова.

Та найбільшим внеском в дослідження весільних обрядів і пісень є упорядкований ним збірник "Українські весільні обряди і звичаї" [9], що, крім вступної статті В.Гнатюка, містить десять описів весілля із різних сіл України, насамперед Західної. Перед кожним із цих описів дослідник вказує дату і місце запису, ім'я та

трізвище оповідача.

На жаль, це були лише часткові описи родинно-побутової обрядовості регіонального характеру. Учений мріяв видати цілі корпуси цього звичаєво-обрядового матеріалу подібно до того, як видав збірники колядок, гаївок, коломийок та інших фольклорних жанрів. Однак видавничі можливості не дозволили йому здійснити цей намір [2].

У ряді статей та рецензій він подав свій погляд на питання еволюції народних обрядів, при чому питання походження обряду ніколи не стояло в центрі його уваги. Значно більше уваги він приділяв питанням історичного розвитку та поширення обрядів на певній конкретній території [2].

Як на сьогодні, недоліком записів В.Гнатюка було те, що дослідник не подає жодних відомостей про своїх співачок. Це дуже талановиті жінки. На думку багатьох дослідників, фольклористика в ті часи недооцінювала роль індивідуальних носіїв фольклору. Цікаво, що кращих своїх співаків та оповідачів В.Гнатюк знаходив серед найбідніших селян. Саме селянство він вважав творцем фольклору.

Значення Гнатюка-фольклориста полягає ще й в тому, що разом з рідним він цікавився й чужим, сусідським слов'янським і європейським фольклором, завжди брав його для порівняння в дослідженнях рідного. Таким чином, засобами порівняльного методу дослідник вивів український фольклор в міжнародний контекст, показав його генетичні корені, змістовне та естетичне багатство, етнокультурну вагу, національну своєрідність. В.Гнатюк став другим після Івана Франка українським народознавцем, з яким рахувався міжнародний науковий світ [12].

Література:

1. Володимир Гнатюк. Бібліографія друкованих праць. Уклад М.Мушняка. Канадський інститут українських студій Альбертського університету. Серія довідників. Довідник №15.- Едмонтон, 1987.-148 с.
2. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції. - Париж - Нью-Йорк - Сідней - Торонто, 1987 - Т.207 - 332 с.
3. Володимир Гнатюк - перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. - Руський Керестур, 1967. С. 7-80.
4. Гнатюк В. Бойківське весілля в Мінанті. - Матеріали до

- української етнології.- Львів, 1908.- Т.10.- С.1-29.
5. Гнатюк В. Весілля в Керестурі / Матеріали до української етнології.- Львів, 1908.- Т.10.- С.30-80.
 6. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість / Записки Наукового товариства ім.Шевченка. Праці філологічної секції.- Нью-Йорк, 1981.- Т.201.- 288 с.
 7. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т.1-6 // Етнографічний збірник.-Т.ІІІ.- Львів, 1897.- 236 с.;ТІV.- 1898.- 254 с.; ТІХ.- 1900.- 284 с.; Т.ХХV.- 1909.- 284 с.; Т.ХХІХ.- 1910.- 318 с.; Т.ХХХ.- 1911.- 355 с.
 8. Гнатюк В. Словаки чи русини ? / Записки Наукового товариства ім.Шевченка.- Львів, 1901.- Т.ХLІІ.- Кн.ІV.- С.37.
 9. Гнатюк В. Українські весільні обряди і звичаї / Матеріали до української етнології.- Львів, 1908.- Т.ХІХ-ХХ.- С.5-198.
 10. Головацький Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Собранные... Издание Императорского общества Истории и Древностей Российских при Московском университете. - М., 1878.- Т.ІІ.- С.729.
 11. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Упорядник Микола Мушинка.- Пряшів, 1967.- Т.3.- 510 с.
 12. Яценко М. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність.- К., 1964 - 286 с.

¹ Під поняттям "Угорська Русь" в той час мали на увазі території, заселені українським населенням в кордонах колишньої Австро-Угорщини, тобто територію Закарпатської України і Пряшівщини, а також українських колоній в Бачії і Банаті (сучасні території Югославії і Румунії).

Людмила ЮРЧАК (Тернопіль)

Заохочення та покарання у фольклорних записах Володимира Гнатюка

Значення постаті Володимира Гнатюка для української, слов'янської та світової культури як науковця, літературознавця, фольклориста, видавця, талановитого організатора важко переоцінити. Сьогодні використання його творчого доробку не обмежується лише філологічними сферами. Зібрані В.Гнатюком